

ביקורות

במבוך הטירוף הבורגני

מאחורי גבו של התמרוקן בירוטו ביצירת המופת של בלזק עומדת לדיון החברה הבורגנית כולה. פיצוח סוד יצירתו מגלה את חיוניותה ואת הרלוונטיות שלה גם היום

ההפעלתנות, את האושר המופלג שצופן העתיד". שני פניה של הבורגנות הישנה והטובה, כמין שמצא את מינו, נופלים כפח שטמנו להם חבריהם הנוכלים, שהם לא פחות מהתגלמות התוהו ובוהו של יצרי החיים וכוחות החברה הדמוניים שלאחר המהפכה הצרפתית. כדי לא לקלקל את חווית הקריאה נפסיק את תיאור השתלשלות המאורעות בנקודה זו.

בעיית האדם עומדת במרכז "הקומדיה האנושית" בכלל, וב"סזאר בירוטו" בפרט. בלזק מעלה בפני הקורא מחזה מוזעזע של התפרצות תהומות נפש האדם במלוא הפלצות האפשריות: גנבים, נוכלים, רודפי בצע ותאבי שלטון החסרים כל עכבה מוסרית, שאינם בוחלים בשום אמצעי בדרך להשגת מאווייהם הבורגניים. באפשרויותיה הקיצוניות של הנפש

גל אורן

"יצירתו של בלוק היא דוחה, מתחזה, רצופה הבלים". מרסל פרוסט, גדול הסופרים הצרפתים במאה העשרים, מי שהצטיין בעדינות ובדיוק ביצירתו שלו, לא ממש חיבב את בלוק הגס והפרוע. פרוסט אף הגדיל ואמר במסתו "טולסטוי" כי "בלוק מצליח לעשות רושם של גדולה; אצל טולסטוי הכול גדול בדרך-הטבע – אלה הפרשותיו של פיל לעומת הפרשותיה של עז". הפילוסוף הספרדי הנודע חוסה אורטגה אי גאסט העלה בשעתו תורה שלמה של "דוסטויבסקי לעומת בלוק". לדבריו, אין עוד מקום לבלוק בלבו של האדם המודרני, לפי שהעלילה שבספריו חדלה לעניין ומעתה היא נראית נבובה, חיצונית, מלאכותית וחסרת עניין. לעומתו הוא מציין את היפוכו הנודע, דוסטויבסקי, שבנה את כל ספריו בעיקר על מתיחות נפשית, על להט מטפיסי פסיכולוגי, ובזכות אלה יהיו ספריו עמנו גם היום.

מדבריהם של השניים משתמע שבהחלט ניתן היה לוותר על בלוק הפטפטן והלא רלוונטי לכאורה. מה אם כן עודנו מחפשים אצל בלוק, בן המחצית הראשונה של המאה התשע עשרה, מאה ושישים שנה לאחר מותו? האם הוא עומד במבחן הרלוונטיות? הספר "סזאר בירוטו" עונה לחלוטין בחיוב על שאלה זו.

סזאר בירוטו, בן איכרים פרוכינציאלי בעל שאיפות בורגניות פשוטות ותמימות, "בא ברגל לפריס לעשות בה חיל ובכיסו מטבע ואי-יחוב". הוא מתקבל לעבודה אצל תמרוקן ומשם הוא עולה במדרגות החברתיות עד להקמת תמרוקיה גדולה משלו. אט אט תופס סזאר מקום של ממש בחיים הפריסאיים.

הוא מתמנה לשופט מסחרי, ועקב הצלחתו בתפקיד ממונה לסגן ראש הרובע השני. הכול מעריצים אותו ומוקירים את תרומתו. עקב אוסף נסיבות, כשבראשן פציעתו המינורית בשם המהפכה – הוא זוכה לתואר אביר לגיון הכבוד. לכבוד המאורע סזאר מתכנן נשף מלכים (שעולה לו הון תועפות), כשהוא סמוך ובטוח כי תכשיר חדש להצמחת שיער שהמציא ועסקת ענק לרכישת מגרשים יכניסו לו רווחים אסטרונומיים. אשתו החששנית מנסה להניא את סזאר מהתוכניות הגרנדיוזיות שהוא רוקם, אך ללא הועיל. "היא ייצגה בחיי הזוג את הצד המפוכח והזהיר, את הספק, ההתנגדות והחשש. סזאר ייצג את ההעזה, השאפתנות

האנושית מציג בלוק את פרצופה האמיתי של "החיה בעלת ראשים רבים" (בלשונו של שייקספיר) שנוצרה לאחד המהפכה. עריצתו של ההמון מעוררת בו חרדה ליסודות החברה הישנים והבטוחים, הלוא הם המלוכה והקתוליות. כל זאת מלבד הרתיעה מתוצאותיה ההרסניות של התעשייתיות המואצת ומהתפשטות השיטה הקפיטליסטית, ההופכות את פני צרפת על פיה (ונדמה שהשלכותיהן של מהפכות אלה נוגעות לחיינו היום לא פחות מאשר לפני שתי מאות).

בלוק ההמום והמבועת כאחד מקדיש את יצירתו כולה לניתוח אנתרופולוגי של החברה הנעשה לפתולוגיה של ממש. דוגמה נהדרת לכך נוכל למצוא כבר בדף הפתיחה של "סזאר בירוטו". בלוק מתאר בצבעוניות רגע קט של שקט גמור, "דממה, הקוטעת באחת את המולת הרעש הגדול של פריס", שבה מקיצה קונסטאנס, אשתו של סזאר בירוטו, מחלום בלהות המעורר בה חרדות ובלבול. באותה עת בעלה, סזאר, "עומד באמצע החדר הסמוך, מוט מדידה בידו והוא מודד בו את תלל האוויר", ומספר לה על תוכניותיו לקראת הנשף (העתיד למשוך אותם שאולה). "כול להיות לנו סלון מפואר", אומר סזאר בהתרגשות. "הה! זה העניין, בירוטו, אתה מתחיל להשתגע?", מגיבה קונסטאנס, "אתה חולם?". האירוניה המתגנבת מאחורי גבם של הזוג בירוטו נחשפת לעיני הקורא על שלל משמעויותיה ואינה יכולה להותירו אדיש.

הספר לכאורה אינו אלא מין הכשר לאותו סיאוב חברתי שבלוק כה נרתע ממנו. אמנם הוא חושף את ערוות החברה באופן הגס ביותר, אך אינו מציג שום דרך להיחלץ מן המצב הקטסטרופלי הזה, וכך הדבר חוזר ונשנה ברבות מיצירותיו האחרות של בלוק ("אבא גוריו", "הדודן פונס" ועוד). האם זהו תוצר של מחשבה מבולגנת? תרתי דסתרי? התשובה שלילית בעליל. אך בכדי לרדת לשורש הדברים יש לבחון אספקט נוסף, ולרוב בלתי ידוע, של יצירתו.

המפתח להבנת 'שיטת העבודה' של בלוק טמון בהקדמתו הקצרצה לכל ספרי "הקומדיה האנושית" ("Avant-Propos, La Comédie humaine"), שבה הוא מזהיר את הקורא שלא להסתפק בקריאת חלק אחד או יותר מהסדרה אלא לעמוד על כולה. "...הביקורת קוראת תגר על אימוסריות (של חלקים מ'הקומדיה האנושית', ג"א) מבלי לעורר את שימת הלב למוסריות של החלק השלישי שמיועד היה לתאר את הניגוד המוחלט... הואיל הביקורת לא ידעה מאומה על התכנית הכוללת...". בלוק אוסר על הקורא להעמיד כל אחד מן הרומאנים שלו בפני עצמו, ודורש ממנו להתבונן היטב באותה פגודמה חברתית ענקית כמקשה אחת. התבוננות זו על תיאור החברה

"תיאר את עץ האנושות על שורשיו". בלוק, אוגוסט רודן, פריס

כולה, על כל צדדיה השונים מן הקצה אל הקצה ("אזני גראנדה" לדוגמה), היא זו האמורה להפגין את הכוונה הפילוסופית-מוסרית המובהקת של המחבר, הטוענת לקיומו של הטוב הצרוף גם בעולם משוגע שכזה. "...הייתה בו סגולה, שהיא חשובה יותר לסופר היוצר: גאונות אוהבת-אמת וחודרת למעמקים", כתב עליו גיאורג בראנדס, מראשי המבקרים של ספרות אירופה בסוף המאה התשע-עשרה. "כל המבקש בספרות את היפה בלבד, אינו מתאר אלא את הגזע ואת הצמרת של הצמיתה האנושית; בלוק תיאר את עץ-האנושות על שורשיו, ויותר מכול קודם לכול גילה ופרש לעין המתבונן את מערכת השורשים, את כל העצמי והמיוחד בחיים התת-ארציים של הצמחים, המתנים את גידולם העל-ארצי".

עם זאת, ולאוד האמור בנוגע לתפיסת עולמו, האידיאלוג בלוק סותר את המשורר שבו. המשורר, כפי שהוא מתבטא בספריו, מניח לדמות הבורגני החדש והמסוכן להשתולל כאוות נפשו וכטוב בעיניו; ואילו האידיאלוג, כפי שהוא בא לידי ביטוי בחיים הממשיים ובהקדמה ל"קומדיה האנושית", היה רוצה לרסנו בעזרת הקתוליות והמלוכה. "אני כותב לאוד שתי אמיתות נצחיות: הדת והמונרכיה... שאליהן כל סופר נבון צריך להשיב את אדצנו", ממשיך בלוק בהקדמתו. מכאן שייצירתו של בלוק עומדת גם בסממן של מבוכה, כסימן ההתחמקות מהצורך בריסון

אמנותי של שלל התופעות הסותרות אלו את אלו. דווקא בלוק שידע בכוח חיות שאין שני לו לחתור עד לתהום החברה בורח מפחד חזיונותי לתחום הערכים הארכאיים העומדים רעועים מול מפלצת הניהיליזם החדשה, מול מהותה האמיתית של החברה, מבלי יכולת למצוא פתרון. דוגמה יפה לכך ניתן למצוא, שלא במקרה, ב"סזאר בירוטו". האמונה הדתית העמוקה היא הנותנת לביירוטו כוח לשמור על אגרוף קפוז ולא להתרסק לאחר שבסיס חייו התמוטט בידי כוחות הרשע.

חתימה זו לתהום החברה מוצאת את ביטויה באופן מובהק בסגנונו העשיר של בלוק העומד לו דווקא כסגנון ולא כקטגור. נטייתו להיכנס לפרטי פרטים, לצייר תמונה צבעונית ופנורמית השומרת עם זאת על איוון מושלם עם הדיוק שבתיאור, היא תוצר של רקע נפשי עמוק ואמנותיות יוצאת מן הכלל. אלה יוצרים את האווירה של הסיפור כולו ושופכים אור בוהק במיוחד על הדמויות, שקרבתן הרתונת אל השאיפות המטורפות של המאה העשרים ואחת מפליאה לאין שיעור. בעידן של רדידות אמנותית ומחשבתית המוצאת את ביטויה בכל תחומי החיים בכלל ובספרות כפרט, גואל אותנו במעט הסופר והמתרגם המחונן יהושע קנו בתרגומו את "יצירת המופת הנעלמה" שעד כה הייתה נסתרת מעיני הקורא העברי. ■